

KLASİK ŞİİRDE ÖVÜLEN VE KÖTÜLENEN “TÜRK” TİPİ
The Turkish Type Praised And Vilified In Classical Poetry

Nihat BIÇAK¹

¹ Dr., nihatbicak87@gmail.com, orcid.org/0000-0002-6483-3752.

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received: 06.08.2023
Kabul/Accepted: 03.10.2023

DOI:10.20322/littera.1338630

Anahtar Kelimeler

Klasik şiir, Türklük,
Türklüğün yerilmesi, Türk
güzel.

ÖZ

Ulusla ilgili aidiyetin günümüzdeki karşılığı daha çok Fransız Devrimi dolayısıyla 18. yüzyılın ikinci yarısı ile 19. yüzyıla dayandırılır. Bu anlamda millet bilincine ulaşan bireylerin kendi ulusunu yüceltmesi, dünya genelinde yaygın olan bir gerçekliktir. Fakat bu bilinç oluşmadan önce, yabancıların yanı sıra bazılarının kendi soyuna ve soydaşlarına hakarete bulunduğu görülür. Birçok kültüre, millete komşu olan veya iç içe geçen Türklük de bazen yüceltilmiş, bazen uzun dönem saldırı altında kalmıştır. Böyle bir durumun oluşmasında birçok neden sıralanabilir. Örneğin; Türklerin çok sayıda güçlü hanedanlık kurup birbiriyle savaşması, Çin'den Sibiryaya güneylerine, oradan Avrupa ortalarına kadar geniş bir coğrafyaya farklı adlarla yayılması, din değişikliği ve göçebe yaşama tarzı gibi nedenler akla ilk gelenlerdir. Dolayısıyla Türklük; bazen Çin veya Anadolu gibi coğrafyalarla bazen Tatar, Moğol gibi halklarla bazen tarih öncesi devirlerden günümüze kadar kurulan devletlerle bazen de Şamanist geleneklerden İslam'a kadar olan inançlarla ilişkilendirilir. Bu ilişkilendirmelerin bir kısmı Türklüğü yüceltici, bir kısmı aşağılayıcıdır. Türk boylarının ayrıştırılması, bazılarında olumsuz özellikler atfedilmesi henüz Selçuklular döneminde başlar, Osmanlılar döneminde zirveye ulaşır. Osmanlılar döneminde çekik gözlü ve can alıcı güzelliğe sahip Türk sevgili övülürken Türklüğe de olumsuz nitelermeler yüklenir. Ayrıca toplumsal açıdan ele alınan Türklük aşağılanır. Bu çalışmada da Türklüğün tarihi gelişimi hakkında kısaca bilgiler verilip Osmanlılar döneminde Türklüğe bakış ve yapılan saldırılar edebî örneklerle gösterilecektir. Ulaşılan bilgiler doğrultusunda da bunun nedenleri açıklanacaktır.

ABSTRACT

The present-day equivalent of national belonging is mostly dated back to the second half of the 18th century and the 19th century due to the French Revolution. In this sense, it is a common reality throughout the world that individuals who have reached national consciousness glorify their own nation. However, before this consciousness was formed, it is observed that some people insulted their own descendants and cognates as well as foreigners. Turkishness, which is neighbouring or intertwined with many cultures and nations, has sometimes been glorified and sometimes remained under attack for a long time. Many reasons can be listed for such a situation. For example, the Turks established many powerful dynasties and fought with each other, spread over a wide geography from China to the south of Siberia and from there to the centre of Europe under different names, change of religion and nomadic lifestyle are the first reasons that come to mind. Therefore, Turkishness is sometimes associated with geographies such as China or Anatolia, sometimes with peoples such as Tatars and Mongols, sometimes with states established from prehistoric times to the present day, and sometimes with beliefs from Shamanist traditions to Islam. Some of these associations are glorifying Turkishness and some are derogatory. The segregation of Turkic tribes and the attribution of negative characteristics to some of them started during the Seljuk period and reached its peak during the Ottoman period. During the Ottoman period, the slant-eyed and strikingly beautiful Turkish lover is praised, while Turkishness is characterised negatively. In addition, Turkishness, which is dealt with from a social perspective, is humiliated. In this study, brief information about the historical

Keywords

Classical poetry,
Turkishness, Denigration
of Turkishness, Turkish
beauty.

development of Turkishness will be given and the view of Turkishness and attacks on Turkishness during the Ottoman period will be shown with literary examples. The reasons for this will be explained in line with the information obtained.

Atıf/Citation: Biçak, N. (2023), "Klasik Şiirde Övülen ve Kötülenen 'Türk' Tipi", *Littera Turca, Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 9/4, 641-663.

Sorumlu yazar/Corresponding author: Nihat BIÇAK, nihatbicak87@gmail.com

GİRİŞ

Osmanlıya Kadar Kısaca Türklük

Türk kelimesiyle ilgili birçok farklı görüş ve tanım karşımıza çıkar. Bu tanımlardan en kapsamlı olanlardan birini Fransız Türkolog J. Paul Roux yapar. Ona göre Türk, Türkçe konuşandır ve bu dilbilimsel tanımlamanın dışındakiler son derece yetersiz kalır (2008: 28). Tarihçi Halil İnalçık da benzer bir ifadeyle "Oğuzlar, Karluklar, Uygurlar ve Türkçe konuşan birçok Türk toplumunun *Türk* (Törük) genel adını taşıdığını" (2022: 251) söyler. Fakat millet ve milliyet bilinci, Türklerin ilk yazılı metinlerinde yer almasına rağmen din, temas edilen kültürler ve bağlı bulunulan hanedanlık kimliği arasında eriyip gitmiş; 19. yüzyıla kadar arka planda kalmıştır.

Modern millet ve milliyetçilik anlayışının 1789'daki Fransız İhtilali ile dünyaya yayıldığı kabul edilir. Osmanlıda, Türklüğün bu anlayışa uygun olarak ele alınıp değerlendirilmesi ise 19. yüzyılın ortalarından itibaren görülür. Bu dönemlere kadar Osmanlıda baskın olan aidiyet duygusu daha çok ümmetçilik ve Osmanlılıktır. Yusuf Sarıнай, konuyla ilgili olarak şöyle der; "Fransız İhtilali'nden sonra yayılan ideolojik vasıflı modern milliyetçilik anlayışının eski Türk milliyet duygusu ile bağlantısı olduğu söylenemez. Zaten Türklerde görülen milliyetçilik şuuru, Osmanlılar döneminde, imparatorluk ve İslam dininin etkisi altında küllenmişti. Millet şuuru, dil konusu hariç, Türk milleti değil Osmanlı olarak hissedilmişti" (2016). Dolayısıyla Osmanlı'nın son asrı hariç, günümüzdeki anlamına yakın bir Türklük bilincinden söz etmek güçtür. İnalçık'a göre Osmanlıya sığınmış Celâleddin ve Ömer Paşa gibi Leh ile Macar asıllı milliyetçi ve liberal devrimciler, Osmanlıda Türklük bilincini uyandırmaya çalışmıştır. Bunun yanında Rusya'nın Hristiyanlaştırma-Ruslaştırma politikasına karşı Türk-müslüman halklarda millî hareket oluşmuş ve bu hareketin temsilcilerinin (Yusuf Akçura gibi) Osmanlı Türkiyesi'ne gelip destek aramaları, Türkçülük hareketinin doğmasını hızlandırdı. Rus tehlikesini öngören askerî okullarda da hanedanlığa bağlılığın yanında Türklük bilinciyle ilgili derslerin verilmesine özen gösterilmişti. Öte yandan Rusya'nın Orta Asya'daki politikaları Britanya için tehdit oluşturunca İngilizler (o dönemde Türkoloji alanında da ileride oldukları için) Rus etkisini kırmak ve Osmanlıyı bölgede etkin kılmak için Orta Asya Türklüğü ile Osmanlı arasında bir kader birliği bilincinin filizlenmesine vesile olmuştur. Bunun sonucunda, İstanbul'da Orta Asya Türkleri ile birlik hakkında bazı hareketler kendini göstermiştir (2022: 69-70). Tarihçilerin genel kanısına göre modern anlamdaki Türk milleti ve milliyeti tanımı bu dönemlerde (1870'ler) ve bu şartlarda ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla Osmanlı klasik şiirinde ele alınan Türklüğü, modern millet ve milliyet tanımından ziyade bir tip olarak değerlendirmek gerekir.

Yukarıda sözü edilen "Türk şuuru" nun küllenmemiş hali, Osmanlı ile Selçuklu döneminden çok daha önce karşımıza çıkar. "Türk" sözcüğünün Türkler tarafından ve bir ulusu tanımlayan bugünkü anlamıyla kullanıldığı ilk

metin, Türklüğün ilk siyasi manifestosu da kabul edilen Göktürk Yazıtları’dır. Bu yazıtlarda bilinçli bir Türk kimliği, tarihi ve millet olma bilinci vardır. Çünkü eserin henüz başında Türk Bilge Kağan’ın kardeş, oğul, bütün soy ve milletine sesleniş vardır ki bunların arasında Otuz Tatar ve Dokuz Oğuz beyleri de vardır (Ergin, 2008: 3). Eserde, Çin milletinin hilelerinden bahsedilir ve onların bu yöntemle kardeşleri birbirine kırdırıldığını ve böylece Türklerin yurdunun elinden alındığını, çoğu Türk’ün de Türklüğünü kaybettiğini söyler. Bilge Kağan, babası İlateriş zamanında Çin, Dokuz Oğuz, Kırgız, Otuz Tatar gibi boyların kendilerine düşmanlık yaptığını ve babasının Türk töresini, kimliğini unutanlara yaptığı seferlerle onları tek çatı altında toplayıp tekrar millet yaptığını söyler (Ergin, 2008: 13-15). Daha sonra gelen ifadeler ise Türklüğün kendi arasındaki mücadeleleriyle ilgilidir. Bilge Kağan’ın, amcasıyla Kırgız ülkesine kadar ordu sevk ettiği ve herkese diz çöktürdüğü anlatılır. Bunların arasında Türgiş hakanı için kullanılan ifadeler dikkat çekicidir; “*Türgiş Kağanı Türkümüz, milletimiz idi. Bilmediği için, bize karşı yanlış hareket ettiği için öldü. Buyruku, beyleri de öldü. On ok kavmi eziyet gördü. Ecdadımızın tutmuş olduğu yer, su sahipsiz olmasın diye az milletini tanzim ve tertip edip...*” (Ergin, 2008: 15). Görüldüğü gibi 8. yüzyılın ilk yarısında yazılan Türklere ait bu eserde, kendilerine düşmanlık içinde olan ırktaş boylar dâhil bir millet bilinci, kimlik vurgusu yapılmaktadır.

11. yüzyılda yazılan Kaşgarlı Mahmud’un *Dîvânu Lugâti’-Türk’ünde* Türklükle ilgili verilen bilgiler ise Türk milliyetçiliğinin de gidebileceği son noktadır denilebilir. Örneğin; Türklere Türk adının Tanrı tarafından Nuh’un oğluna verildiğini ve bir kişiye verilen bu addan Türk kavminin oluştuğunu söyler. Devamında ise bazı hadis rivayetlerinden yola çıkarak Allah’ın; “Benim bir ordum var ve adını *Türk* koydum, onları Doğu’ya yerleştirdim, eğer bir ulusa kızsam Türkleri onların üstüne musallat ederim” dediğini ve bu nedenle Türklerin bütün insanlardan üstün olduğunu söyler. Çünkü Tanrı, Türklere ad vermeyi kendi üstüne almış ve onları yeryüzünün en yüksek, havası en temiz yerlerine yerleştirerek onlara “kendi ordum” demiştir (DLT, çev.: Atalay, 1985: 350-52). Eserinin hemen başında yer alan “Tanrı, Türkleri yeryüzüne yönetici tayin etti; diğer milletlerin idaresini onlara verip onları herkesten üstün kıldı. Tanrı, Türk’ten yana olanı aziz kıldı, duasını kabul etti, kötülüklerden korudu. Akli olan Türklerin yolunu tutar, onların gönlünü alır. Bunun için de Türkçe öğrenmelidirler” (DLT, 1985: 3-4) ifadeleri, Kaşgarlı’nın ırk konusunda tarafsız kalmadığını gösterir (büyük olasılıkla Araplaşma karşısında bilinçli olarak). Bu ifadelere kaynak olarak iki kişinin aktarımını ve zayıf bir hadis rivayetini göstermesi de onun temellendirmesini ayrıca önemsiz kılar.

Türk boyları hakkındaki daha detaylı bilgilere ise Selçuklular döneminde yazılan Selçuknâmeler ve ardından gelen ilk resmi Osmanlı tarihlerinde karşılaşırız. Çünkü bu eserlerde, hem Türklerin neden ayrıştığı daha detaylı anlatılır hem de hangi Türklerin olumsuz tanımlamalara konu olduğu hakkında bilgi verilir. Bu eserler arasında ilk akla gelen ise II. Murad’ın emriyle 1423’te yazılan ve büyük ölçüde Bîb’den tercüme olan Yazıcızâde Ali’nin *Selçuk-nâme*’sidir. Yazıcızâde de Türk soyuyla ilgili Kaşgarlı’yla benzer ifadeler kullanır. “Tanrı, Nuh’un oğullarından Yafes’in soyuna Türkistan’ı yurt olarak vermiş ki oradan çıkıp diğer ülkelere gaza, cihat yapsınlar, oralara padişah olsunlar. Bu Türklerden birçok kavim, boy ve şubeleri ortaya çıktı; türlü adlarla anılmıştır” diyen Yazıcızâde, Oğuznâme’den aldığı bilgiler doğrultusunda da Moğol ve Tatarların da Türk, ama Oğuz boyundan

değil de onlarla kuzen olduğunu ve Tek Tanrı inancına geçtikten sonra onlarla mücadeleye giriştiğini anlatır (Bakır, 2008: 2-4). Daha sonra bu gaza ve cihat bayrağının son taşıyıcısının Osmanlı ve dolayısıyla hamisi II. Murad olduğunu bildirir; ama bu bölümler kendi eklemeleridir. Yazıcızâde'nin kendi eklediği bilgiler ve Türklüğe bakış açısı, aslında Osmanlıdaki Türklüğe bakış açısının da bir bakımdan özeti gibidir. Önce genel olarak Türklük ve Türkler övülür, ardından Türkler ayrıştırılıp bazıları kötülenir (Moğol ve Tatarlar daha Doğudaki kâfirler), sonra Kayı ve Osmanlı hanedanlığı yüceltilip ahir zamana kadar Türk ve İslam dünyasının meşru yöneticileri diye sunulur. Osmanlılık söz konusu olunca Türklük artık ikinci plana geçer ve önemli olan Osmanlıya tâbi olmaktır.

Görüldüğü gibi Türklerle ilgili bilgi veren ilk eserlerde "Türk" kimliği veya birliği ön planda iken Türklerin İran ve Anadolu çevresine gelişinden sonra bu coğrafyalarda yazılan eserlerde durum değişir. Artık iyi Türk / kötü Türk ayrımı karşımıza çıkar. Konuyla ilgili tarihî kaynakların yanı sıra dönemin edebî örneklerinden de bazı bilgilere ulaşmak mümkündür. Örneğin, Mevlânâ'nın eserlerindeki Türkler olumsuz nitelenir. Fakat öncelikle Mevlânâ'nın imaj dünyasında, Fars şiiri ve kültürünün yoğun etkisini belirtmek gerekir. Osmanlıdaki klasik şiir geleneği de Mevlânâ'da olduğu gibi büyük oranda Fars edebiyatına bağlı olarak ortaya çıkıp geliştiği için bu hususu vurgulamak önem arz eder. Çünkü hem ondaki hem de Osmanlı edebiyatındaki Türklük algısını bazen bu çerçevede değerlendirmek daha yerinde olacaktır. "Bilindiği gibi 11. ve 20. yüzyıllar arası İran'da kurulan devletlerin hemen hepsi Türk hanedanlığına aitti. İlk dönem şiirlerde Türkler ve Türklük övülse de zamanla kötülenme de başlar. Bunları örnek alan Osmanlı şairleri de benzer söylemleri prototip olarak alıp kullanırlar" (Babacan, 2007: 4). Tabi burada, daha önce söylediğimiz gibi henüz bilinçli bir milliyetçilik duygusunun yerine ümmetçilik, dinî yakınlık veya bağlı bulunulan hanedanlığa bağlılıktan söz etmek mümkündür. Dolayısıyla hem Selçuklu ve Mevlânâ'daki hem de Osmanlı ve klasik şiirdeki "Türk" kimliği hakkında çıkarımlarda bulunulurken bu tarihsel gerçeklik göz ardı edilmemelidir.

Mevlânâ'nın *Mesnevî*'sinde, "kan dökücü, yağmacı, kin güden Türk" ifadelerinin yanı sıra Osmanlıda karşımıza çıkan "cahil Türk"e de göndermede bulunulur:

"Kan dökücü Oğuz Türkleri geldiler, yağma etmek için ansızın bir köye saldırdılar" (Mesnevî C.II, haz. Can, b.3045)

"Ebû Cehil, Hz. Peygamber'den bu kin güden Oğuz Türk'ü gibi mucize istedi" (Mesnevî C.IV, haz. Can, b.350)

Mevlânâ'nın bu söylemlerle hangi Türkleri ve neyi kastettiği konusuna, onun neredeyse bütün eserleri üzerine çalışmış olan Abdülbâki Gölpınarlı açıklık getirir. Gölpınarlı, Türkçeye çevirdiği Mevlânâ'nın *Mektuplar*'ında Türk sözcüğünün geçtiği yerlerde dipnotla açıklamalar yapar. Örneğin, üçüncü mektupta geçen *"Demir bağlardan kurtulmak, Türk memurdan kaçıp kurtulmak mümkündür de o rûhânî bağlardan kurtulmanın imkânı yoktur"* ifadesinde geçen olumsuz anlamdaki "Türk" sözcüğünden kasıt, Gölpınarlı'ya göre Moğollardır (1999: 8). Mektuptaki "Türk memur" ifadesi, Gölpınarlı'nın haklılığını gösterir. Çünkü bu mektubun yazıldığı dönemlerde Selçuklular artık Moğol hâkimiyeti altındaydı ve vergi toplayan Türk memur da Moğollardı. 42. mektupta ise bu tespit kesinlik kazanır. Mektup, Selçuklu Devleti'nde sultandan sonra en yetkili makamda olan Süleyman

Pervâne’ye yazılmıştır. Mevlânâ, mektubunda; “*Rehin, borç sekiz bini buldu, daha da artık oldu. Bugünse Türkler için katır istiyorlar*” (1999: 64) diyerek ağır vergiler karşısında Pervâne’den yardım ister. Mevlânâ’nın Türklere verilecek vergi için Selçuklu yöneticisi Pervâne’den yardım istemesi ve o dönemde Anadolu’da vergiyi toplayanların Moğol olması, Mevlânâ’nın “Türk” sözcüğüyle Moğolları kastettiği açıkça anlaşılır. Bu durum dikkat çekici başka bir noktaya işaret eder. Eğer Mevlânâ’nın *Mesnevi*’de bahsettiği yağmacı, kan dökücü Oğuz Türk’ü ile *Mektuplar*’daki zalim Türk’ten kasıt aynı, yani Moğollar ise onun, Moğolları Oğuz Boyu’ndan kabul ettiği gerçeğiyle karşılaşırsınız. Fakat 106. mektupta geçen “... *senin bağlandığın kemer, Türk’ün kıl çadırına benzer; gene de bir şey yapmamış sayılırsın*” ifadelerindeki Türk ise Gölpınarlı’ya göre “göçebe, Yörük, Türkmen ve yoksul” anlamındadır (1999: 161). Dolayısıyla bu ifade de onun “Türk” sözcüğü ile Moğol saldırıları sonucunda Anadolu’ya göç eden ve artan göçler neticesinde sıkıntı yaşayan Türkmenleri kastettiği anlaşılır. Diğer bir ifadeyle 13. yüzyıl Anadolu’sunda hem Selçuklular hem Türkmenler hem de Moğollar “Türk” adıyla anılmıştır. Zaten Osmanlı dönemi metinlerinde de buna benzer ifadeler sıklıkla karşımıza çıkacaktır. İşte bu dönemlerden itibaren Fars literatürü ve etkisiyle gördüğümüz Türk’ün “zalim, yağmacı, kan dökücü, cahil, köylü” olduğu algısı, Osmanlı dönemi metinlerine de aynen nakledilmiştir.

Osmanlı ve Türklük

Halil İnalçık’ın dikkat çektiği Osmanlı’nın Kayı soyuna (Kınık’la birlikte Türk töresindeki diğer bir hanedanlık soyu) dayandırılmasının politik amaçlı bir efsane olabileceği vurgusu, onların kökeniyle ilgili tartışmalara yol açmıştır. Atatürk’ün Türklük bilincini oluşturmak ve Türklüğün imajını daha yukarılara çekmek için tesis ettiği kurumların hem oluşum hem gelişim sürecine bizzat tanık olan İnalçık’ın bu tespiti dile getirmesi, aslında onun düşünce dünyasında; “Türklüğe ve Atatürk’ün bu konuda dikkat çektiği çizgiye hizmet etmektir” gibi anlaşılmaktadır. İnalçık’a göre Atatürk, Türk milletini Ortaçağ’a bağlı kalan Osmanlı’nın dinî bir cemaatinden çıkarıp modern bir millet haline getirmek istiyordu; bunun için de Türk tarihinin gerçeklerinin bilinmesi ve Türklük bilincinin oluşması gerekiyordu. Atatürk’e göre Osmanlı ile Batı arasında 600 yıl süren savaşlarda Türk kimliği son derece karanlık çizgilerle çizilmişti ve bu Türk milletinin başına gelen felâketlerin esas sebebiydi; çünkü Batı’ya göre Osmanlılar Türk’tü ve Türk imparatorluğuydu ki bu da Türk tarihini tümüyle farklı bir açıdan gösteriyordu. Bu durum da gerçeklerin yanında tahrifleri, yanlış ve kasıtlı yorumları üstün kılıyordu (İnalçık, 2022: 14). Fakat Atatürk’ün bu düşünceleri veya İnalçık’ın bu söylemlerinde “Osmanlı Türk değildir” ifadesinden ziyade “Osmanlıda baskın bir Türklük kimliği, kültürü, töresi, geleneği yoktur; dolayısıyla Türk ile Osmanlı özdeş değildir” ifadesi hâkimdir.

İnalçık, Osmanlı’nın Kayı boyuna mensubiyetinin politik amaçlı bir efsane olabileceğini bazı gerekçeler göstererek iddia eder. Bunlardan ilki, Osmanlı’nın Kayı boyuna mensubiyetinin ilk olarak II. Murad döneminde dile getirilmiş olmasıdır. “Tüm Türk-Moğol hanedanları, soylarını ilk büyük hakan olan Oğuz Han’a bağlar ve bu egemenliğin meşru koşuludur. II. Murad dönemindeki bir iddiaya göre Osmanlı hanedanlığı Günhan’ın oğlu Kayı Han’a dayanır” (İnalçık, 2022: 248-49). Bilindiği gibi 1402’deki Ankara Savaşı’nda Osmanlı Devleti dağılma noktasına gelmiş ve 1413’te Çelebi Mehmed’le başlayan toparlanma Şeyh Bedrettin İsyanı’yla sekteye uğrasa

da devam etmişti. II. Murad döneminde ise eski güce ulaşılmıştı. Fakat Timur'un ölümünden sonra imparatorluğu bölünmüş ve zayıflamış olsa da Osmanlı için yine tehditti. Meşru hükümdarlık hakkının diğer Türk-Moğol hanedanlıklarından herhangi birinin değil de Osmanlı hanedanlığının hakkı olduğu, çünkü onların Kayı boyundan olduğu ilk defa bu dönemde, Yazıcızâde tarafından dile getirilmiştir. 1436'da hazırlanan Yazıcızâde'nin eseri büyük oranda Bîbî'nin eserinden tercümedir. Eser üzerinde doktora çalışması yapan Abdullah Bakır; "Eserin son bölümü, çeviriye esas alınan metinden tamamen farklıdır ve bu bölümü Yazıcızâde kendisi eklemi yapmıştır. Burada herhangi bir kaynak belirtmeden Ertuğrul Gazi, Osman Gazi dolayısıyla Osmanlı hanedanlığının soyu ve onların Anadolu'ya gelişleri hakkında bilgi verilmiştir" (2008: XXVI). Yazıcızâde, ayrıca eserde Oğuz boyları hakkında bilgi verirken Kayı'yı öne çıkarır ve araya girerek kendisine bu eseri yazmasını emreden II. Murad'ın soyunun da buraya dayandığını; dolayısıyla onun soyunun belki de Cengiz dâhil hepsinden üstün olduğunu ve Türk töresince hükümdarlık hakkının onlarda olduğunu söyler. Bu nedenle diğer Türk hanları da gelip Osmanlı soyuna hizmet etmelidir, der. Hatta "(...) *Beyasi (Bayat) boyından Korkut Ata koydu Oğuz kavminün bilgesi-y-idi, ilham iderdi. Eytidi: Âhir zamânda girü hanlık Kayı'na dege, dahı kimesne ellerinden almaya*" didüğü '*Osmân-rahmetü'lâh-neslindendür*'" (2008: 24) diyerek Türklerin meşru hükümdarlarının Osmanoğulları olduğunu, Oğuz bilgesi Korkut Ata'nın söylediğini ifade eder. Korkut Ata'nın bunu ilham alarak söylemesinin belirtilmesi de aslında bunun ilahî bir görev olduğuna işarettir. Bu bölümlerden kolaylıkla anlaşıldığı gibi padişahın emriyle Yazıcızâde'nin hazırladığı bu eserde, Osmanlı hanedanlığına meşru hükümdarlık kazandırma ve hanedanlığı üstün kılama çabası çok açıktır. Üstelik bazı bölümlerde şiirler aracılığıyla araya girer ve "*Kanı Âl-i Selçûk ü Sâsânîler? / Kanı Deylemîler ü Horâsânîler*" (2008: 33) diyerek Selçukluları da bir bakıma Sâsânîler gibi görür ve hiçbirinden bir iz kalmadığını söyler. Fakat şiirin devamında Yazıcızâde'nin Osmanlıların âleme iz bıraktığını, onların işinin cihat ve gaza olduğunu, şimdilik bu faaliyetleri Sultan Murad'ın yürüttüğünü söyler ve bu düzenin devamı için temennilerde bulunur (Bakır, 2008: 34). Dolayısıyla bu tarz ifadelerden Yazıcızâde'nin politik bir amaç içinde olduğu çok açıktır.

İnalçık'ın Osmanlı-Kayı ilişkisinin politik bir amaçla tasarlanmış olabileceği vurgusunun önemli gerekçelerinden biri de Derviş Ahmed Âşıkî (Âşıkpaşazâde) tarafından 1476-78 yılları arasında yazıldığı düşünülen ve Osmanoğullarının ilk resmî tarihi kabul edilen *Âşıkpaşazâde Tarihi*'dir. Eserin adeta her cümlesinin üzerinde uzunca durduğu, her bilgiyi karşılaştırdığı ve mümkün olduğu kadar olayların geçtiği yerleri de inceleyen İnalçık, Âşıkpaşazâde'nin büyük bir ustalıkla tahriflerde bulunduğunu ifade eder. İnalçık, "Âşıkpaşazâde Tarihi Nasıl Okunmalı?" adlı çalışmasında, bazı önemli tahrifleri belgelerle ortaya koyar. Bunlardan ilki, Şeyh Edebalî'nin Osman Gazi'nin kayınbabası olduğunun gerçeği yansıtmadığı vurgusudur. İnalçık'a göre bu tamamen uydurmadır; çünkü Osman Gazi'nin eşi Mal Hatun, Âşıkpaşazâde'ye göre Edebalî'nin kızıdır ve 1326'da vefat etmiştir. Oysa Mart 1324 tarihli Orhan Bey vakfiyesi, Mal Hatun'un Ömer Bey'in kızı olduğunu ortaya koyar. İnalçık, ayrıca Âşıkpaşazâde'nin Edebalî aracılığıyla kendi ailesine, yani Vefaî-Babaî Türkmen dervişlerine Osmanlı'nın kuruluşunda gereğinden fazla önem atfettiğini anlatır (ty: 140-41). Kısacası İnalçık'ın bu tespitlerine göre Âşıkpaşazâde, Osmanlı hanedanlığına; "Biz sizin dayınız ve hanedanlıkta bizim de katkımız büyüktür" diyerek ailesinin geçmişini Osmanlı'nın kuruluşunda gereğinden fazla önemli göstermiş ve bu yolla hem ailesi

için istediklerini elde etmiş hem de Yazıcızâde’den sonra Osmanlı hanedanlığının meşruluğunu tekrar vurgulayarak bir bakıma hanedanlığa gerekli olan entelektüel zemini sunmuştur. İnalçık’ın Osmanlı-Kayı ilişkisinin politik amaçlı bir efsane olabileceği vurgusunun başlıca argümanları bunlardır denilebilir.

Âşıkpaşazâde *Tarihi*’ne bakılınca burada Türklükle ilgili hem olumlu hem olumsuz ifadeler karşımıza çıkar; fakat onun olumsuz olarak nitelediği Türkler, bazı Türkmen gruplar ve Tatarlardır. Osmanlının Türk ve Türklüğün de olumlu anlatıldığı bölümlerden örnek verecek olursak “Bilecik kâfirleri, Osman Bey için *“Bu Türk bizimle iyi doğruluk eder”* derlerdi” (2021: 31) diyen Âşıkpaşazâde’nin Osman Bey’i Türk ve olumlu tanıttığı görülür. Yine Osmanoğulları için *“Çok köyler bu Türk kavmini gördüler. Müslüman oldular”* (2021: 58) ifadesi, hem Osmanlının Türk hem de Türk’ün olumlu anlatıldığı başka bir bölümdür. Türkmenler aracılığıyla Türklüğün kötülendiği bölümlerden örnek verecek olursak Âşıkpaşazâde, Çorum bölgesindeki bazı Türkmenler için *“Bu Amasya ve Tokat ili daima o Kızıl Koca Oğlanları’nın Türkmenlerinden hiç rahat olmazlardı. Bir şehirden bir şehre yolcular kalabalık olmayınca gidemezlerdi. Gittikleri vakit dahi onların haramzadelikleri eksik değildi”* (2021: 117) ifadelerini kullanır. Dikkat çekici başka bir nokta ise Osmanlı ile yapılan savaşta Uzun Hasan’ın yenilmesinden sonra arda kalan askerlere yönelik Yeniçeriler ve Rumeli beylerinin *“Hey uğursuz hain Türkmenler! Ok atılmadan ve kılıç çalınmadan bu kaçmak size neden oldu?”* (2021: 192) ifadelerinden de Osmanlıya sürekli muhalif bir Türkmen varlığı anlaşılır ki bu durum Safevîler ve Anadolu’daki Şii faaliyetleriyle birlikte 16. yüzyılda doruğa çıkar. Eserde, Tatarlardan bahsedilirken bir pazara yaptıkları baskından sonra yakalanan Tatarlar için Osman Bey’in Orhan’a *“Oğul! Bu zalim, komşudur Hem de müslümandır. Kendilerine, beyleriyle birlikte and verelim. Koyuverelim”* (2021: 42) diyerek onların zalimliğini vurgular. Daha sonra da *“Oğul, Orhan! Bu Tatar’a gerçi and verdik. Ancak bunların Tatarlığı gitmez”* (2021: 42) diyerek onların tehlikesine dikkat çeker ve oğlunu onların üstüne gönderir. Fakat Âşıkpaşazâde’nin eserinde, Tatarların Osmanlı ülkesinde oluşturdukları huzursuzluk ve tehlikeyle ilgili en belirgin bölüm Timur’a esir düşen Bayezid’in ifadeleriyle aktarılır. Âşıkpaşazâde’ye göre Bayezid esir düştükten sonra Timur’un beyliklere eski topraklarını verdiğini ve Osmanlı topraklarını da Tatarlara bıraktığını duyunca ona şöyle der; *““Temür Bey! Senden bir dileğim vardır.” Timur: “Söyle. Her ne dersen kabul ederim” dedi. Bayezid Han: “Tatarları bu memlekette bırakma. Al, beraber git!” dedi”* (2021: 90). Bu ifadelerden açıkça anlaşıldığı gibi 15. yüzyıl Anadolu’sunda Osmanlı Devleti ile halk için Moğolların yanı sıra Tatarlar da ciddi bir tehlikeydi ve bu kavimler genel olarak Türk adıyla anılıyordu. Üstelik Timur’un Osmanlıda yarattığı ağır tahribin ardından Şeyh Bedrettin İsyanı’yla başlayıp 16. yüzyıl ortalarına kadar süren Anadolu’daki isyanlarda Türkmen kimliğinin öne çıkması ve bu kimliğin giderek Safevî Şiiliğine yakınlaşması sonucu “Türk” kimliğiyle olumsuz nitelendirilen grupların sayısı da artmıştır. Zaten örneklerden anlaşılacağı gibi “Türk” üst kimliğiyle tanımlanan bu üç grup (Moğollar, Tatarlar, Türkmenler) da şiirde benzer vasıflarla anılır.

Bilindiği gibi Türk töresinde “güçlü olan ülkeyi yönetmelidir” anlayışı vardır; güçlü olan da rakiplerini bertaraf edip başa gelir. Yukarıda sözü edilen üç Türk grup, savaşçı özellikleriyle öne çıkar ve bu durum Osmanlı için tehdit oluşturmaktaydı. Bunun yanında Anadolu’daki beyliklerin de aynı zamanda “Türk” adıyla anılması

dolayısıyla onlar da Osmanlı için ayrı tehdit oluştuyordu. Dolayısıyla Osmanlı Devleti, kendi varlığını korumak için Türk adıyla anılan birçok grupla başa çıkmak ve Türklüğe dayanan, ama Türklüğün de üstünde bir “Al-İ Osman” kimliği oluşturmak zorundaydı (tıpkı cumhuriyetin kendi bekâsı için bir “Türk” üst kimliği oluşturması gibi). Zaten Osmanlı padişahlarının yakınında, dolayısıyla idarede Türklerden ziyade devşirme / yabancıların bulunmasının temel nedenlerinden biri de buydu. Osmanlıda Türklüğün kötülenmesinin, hatta bazen aşağılanmasının nedenleri kısaca bunlardır denilebilir. İlber Ortaylı da bu konuyla ilgili şöyle der; “Osmanlı’nın temel unsuru diye bilinen Türklerin 18-19. yüzyıla kadar devlet idaresine sınırlı dâhil olduğu, Türk adının *kaba, köylü* anlamlarına geldiği biliniyor. Osmanlı yazarları, Türk unsurların idareye karıştırılmaması gerektiğini ısrarla belirttiler” (ty: 50-51).

Değindiğimiz belli başlı bu nedenlerden ötürü Farsî bir edebî geleneğin de devamı olarak Osmanlı klasik şiirinde sevgili olan “güzel ve savaşçı Türk”ün yanı sıra “yağmacı, kan dökücü, sarhoş, yol kesici, haramî, cahil, anlayışsız, kaba, köylü Türk” kullanımları öne çıkar.

Klasik Şiirde “Güzel ve Savaşçı Türk”

Klasik şiir geleneğinin bazı metinlerinde beşerî aşkların konusu olan sevgili, âşıklara yaptığı eziyetlerden dolayı dinsiz, imansız, merhametsiz, fitneci, zalim ve usta bir avcı olarak nitelenir. Bakışlarıyla âşığın tüm hareket kabiliyetini, duygu ve düşüncelerini yağma eden sevgilinin bütün bu özellikleri, onu, rakibini çaresiz bırakan kusursuz bir savaşçı yapar. Klasik şiirde de bu özellikler genel olarak Moğol-Tatar, Türkmen ve hepsinin üst kimliği olan “Türk” adıyla özdeşleşmiş ve kullanılmıştır. Fakat burada zalimliğiyle öne çıkan Türk imajının ise daha çok Moğol-Tatar kavimlerinden Türklüğe mal olduğunu söylemek mümkündür; çünkü şiirlerde, söz konusu zalimlik veya yağmacılıktan bahsedilirken bazen coğrafyaya da değinilir ve Hıta/Huten/Hoten ülkesinden bahsedilir. Aynı özelliklerle tasvir edilen sevgili, bazen Türk’e benzetildiği gibi bazen de gerçekten Türk’tür. Böylece şiir geleneğinde bir “güzel ve savaşçı Türk” sevgili imajından söz etmek mümkündür.

Klasik şiirdeki “Türk” kullanımıyla ilgili yorumlar arasında Sûdî-i Bosnevî’nin hazırladığı *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız*’ındaki bilgiler önem arz eder. Eserin 16. yüzyıla ait bir divan şerhi olması ve Türklükle ilgili beyitler barındırması dolayısıyla dönemin Türklük algısı ile ilgili önemli bilgiler bulmak mümkündür. Örneğin; İranlı şair Hâfız’ın Türk’ü “güzel, sevgili” anlamında kullandığı beytin açıklamasında Sâdî, Türk sözcüğü için “İranlıların Tatar sınıfına Türk dediğini ve bunların zalim, acımasız, kan dökücü olması nedeniyle İran şairleri, sevgiliyi bunlara benzetir ve ona *Türk* der. Yine bazı Şirazlıların aktardığına göre Hülagü’nün askerlerinden çoğu Şiraz’ı yurt edinip orada çoğaldı; bunların çocuklarına Şiraz Türk’ü denildi ki bu da gerçek anlamdadır” (haz. Kaya, 2020: 340-41) ifadelerini kullanır. Sûdî, başka bir beyitte geçen *Türk-i mest* ifadesini de “sarhoş Türk” yerine “sarhoş Tatar” diye açıklayarak şiirlerdeki yağmacı, kan dökücü, zalim Türk’ün aslında Moğol-Tatar kavimlerine işaret ettiğini belirtir (2020: 1114). Yine başka bir beyitteki Türk sözcüğü için yukarıdaki ifadelerin tekrarına ek olarak Abbasi halifelerinin hizmetinde bulunan Doğu Türklerinin varlığından bahsederek (2020: 342) klasik şiirdeki “yağmacı, kan dökücü, zalim Türk” kullanımına dair bazı açıklıklar ve bu kullanımların kaynağını dile getirir.

Ömer Faruk Akün’ün klasik şiirdeki “Türk güzel” ile ilgili tespitleri, Sûdî-i Bosnevî’nin yukarıda bahsettiği Abbasî halifesi hizmetindeki Türklerin de aslında bu geleneğe yerleşen “Türk güzel” klişesine etkide bulunduğunu ortaya koyar. Akün’e göre özellikle Halife Mu’tasım-billâh’ın (833-842) Türklere bütün kapıları açması ve orduda onları önemli konumlara getirmesiyle geniş Abbasî coğrafyası bu genç ve güzel Türk sipahileriyle tanışır. Bu genç güzeller / köleler birçok memlekette aranılır olmuş ve savaşçılıklarının yanında güzellikleriyle de Gazne, Harzemşah, Büyük Selçuklu saray ve aristokrasi çevrelerindeki eğlence meclislerinde zevk için aranılan simalar olmuşlardır. Alımlı endam, hafif çekik ve manalı gözleriyle bu uzun saçlı güzeller, farklı göründükleri coğrafyada Arap ve Fars şairlerine yeni bir güzellik ve sevgili imajı kazandırmıştır. Ferruhî, Minûçihri, Senâî, Enverî, Hakanî gibi şairlerin Türk gulamların güzelliğini işlediği şiirlerde “Türk” kavramına bağlı bir sevgili ve güzel insan imajı doğar. Bu Türk gulamların güzelliğinin yanında savaşçılıklarının da övülmesi, zamanla can alıcı, kan dökücü “Türk sevgili” imajı oluşturmuştur. Özellikle çekik gözler, çekiciliğiyle silahlardan daha etkili görülmüş ve şiirlerde bu yönüyle ele alınmıştır (1994: 416-17).

Saydığımız bütün bu özelliklerden dolayı oluşan “güzel ve savaşçı Türk” sevgili imajı, klasik geleneğin ilk dönemlerinden itibaren kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin; ilk dönem şairlerinden Kadı Burhaneddin, sevgilinin gözlerini donanımlı bir Türk okçusuna benzetir:

Kurdi kaşı yayını vü gezledi gözi oh

Meger ki bu Türkîleri ol cenge getürdi (Kadı Burhaneddin Divanı, haz. Ergin, g.33-3)

Türk güzelin hafif çekik gözlü ve bu yönüyle diğerlerinden farklı olması dolayısıyla şairlerce sıkça ele alınır. Bu hafif göz çekikliğinin getirdiği kısık bakışlar sevgiliye şuh, yarı baygın, çekici, can alıcı bir hava katar; fakat sevgili, âşığa yüz vermeme ve fitne çıkarma eğiliminde olduğu için âşık da bu yaman avcı karşısında çaresiz kalmaktadır. Aynı şair, aşağıdaki beyitte de benzer ifadelerle Türk güzelinin fitne çıkarıp cana kast eden gözlerine vurgu yapar:

Ol türkî gözel aldı cânımı

Câdû göz ile dökdi kanımı (Kadı Burhaneddin Divanı, g.566-1)

Yine ilk dönem şairlerinden Ahmedî de aşağıdaki beyitte Hıta Türk’ünün gözünü koyduğu her hedefi vuran etkileyici bir ok ve yaya sahip olduğunu söyler;

Gözün ne kim atarsa irürür nişâne

Türk-i Hitâyı gör nice tîr ü kemânı var (Ahmedî Divanı, haz. Akdoğan, g.161-2)

Dikkat edilirse şâirin bu ifadeleri, yukarıda anlatılanlarla büyük paralellik gösterir; çünkü hem Türk güzelin gözlerinin etkileyciliğine hem Türk'ün savaşçı kimliğine hem de bunların aslında Hıta Türk'ü olduğu ifade edilir. Özellikle Cengiz Han'dan sonra Anadolu ve çevresinde savaşçılıkla birlikte yağmacı ve zalimlikle de anılan bu Türklerin aslında Hıta Türk'ü olduğu, yine şâirin; "Gözün eziyet etmeyi bıraksın diyen yanlış yapar; çünkü Hıta Türk'ü yağmayı nasıl bıraksın?" ifadelerinden anlaşılır:

Gözün cefâyı terk ide diyen hatâ ider

Türk-i Hıtây nicesi terk ide gâreti (Ahmedî Divanı, g.660-5)

Devlet adamlığının yanında aynı zamanda devrin önemli şairleri arasında kabul edilen Kanûnî Süleymân (Muhibbî) da aşağıdaki beyitte çakırkeyif, yani gözleri yarım kapalı, şuh bakışlı Türk sevgiliye seslenerek onun terslemelerinden gönlünün perişan olduğunu söyler:

Ey Türk-i nim-mest bu cânım harâbdur

Yakduñ hazîn göñlümi bu ne 'itâbdur (Muhibbî Divanı, haz. Ak, g.1039-1)

Beyitten anlaşıldığı gibi buradaki Türk sevgilide öne çıkan özellik yine onun gözleri ve eziyet ediyor olması dolayısıyla zalimliklerdir. Klasik şiirde sevgili o kadar güçlü bir konumdadır ki devrin kudretli padişahları da çaresiz kalmaktadır. Muhibbî'nin de burada, Türk güzelinin karşısında olan konumu, atası Avnî'nin "Galata şahı" karşısında olan konumuna benzer ve sevgili daha kudretlidir. Şairin aşağıdaki beyti de benzer anlamda olup yine Türk güzelin çekik, kısık gözleri öne çıkartılmış ve âşık onun nazından, azarlamalarından yanıp yıkılmıştır:

Gelüp ey Türk-i çeşm-i mest dil u cânım harâb itdüñ

Beni sen odlare yakduñ yiter nâz u 'itâb itdüñ (Muhibbî Divanı, g.1522-1)

Burada güzelliği, savaşçılığı ön plana çıkarılıp övülen Türk, sevgili olan Türk'tür. Fakat toplumsal bağlamda ele alınan Türk için aynı şeyler söylenemez ve burada Türkler hakkında "yağmacı, kan dökücü, zalim, sarhoş, cahil, kaba, köylü" gibi pek çok olumsuz nitelendirme görülür. Dolayısıyla klasik şiirde Türk sevgili övülürken aynı zamanda Türklere yönelik birçok olumsuz nitelendirme de sıralanır.

Klasik Şiirde Yağmacı Türk

Osmanlı şiirinde, gerçek veya mecazî anlam fark etmeksizin adeta bir mazmun haline gelen Türk, Tatar ve Moğol'un yağmacılıkla anılması iki farklı açıdan değerlendirilmelidir. Birincisi; şiirdeki "yağmacı Türk" kullanımlarının çoğu mecazîdir ve sevgilinin, âşığı yağma etmesi anlatılır. Türk sevgilinin can alıcı kısık, baygın ve

anlamli gözleri, âşığı tüm benliğini ve bedenini yağma eder. Fakat bu kullanımlar her ne kadar mecazî olsa da yağmacılık Türk’ün âdeti, huyuymuş gibi gösterilir.

Türk’ün Anadolu ve çevresinde haramî / yağmacılık gibi olumsuz bir nitelikle anılması, muhtemelen 11.yüzyılda yaşanan ve kayıtlara geçen olaylarla başlar. Örneğin; “Raşidüddîn Fazlullah’ın *Câmî’u’t-tevârîh*’inde Tuğrul ve Çağrı Bey’in Horasan’da galip gelmesinden sonra Türklerin Horasan illerine dağılıp yol kestiğini, zülüm yaptığını, bölgeyi tahrip ve perişan ettiğini anlatır ki dönemin bir diğeri tarihçisi Beyhakî de bu konuyla ilgili benzer şeyler söyler. Raşidüddîn, eserini yazarken büyük oranda Nişaburî’den etkilenmiş olmasına rağmen bu bölümlerde farklı kaynaklardan yararlandığı anlaşılır. Çünkü Nişaburî ve onun akrabası olan Ravendî’nin eserlerinde Selçuklular bu şekilde kötüleyici ifadeler bulunmaz” (Akbaş, 2017: 38). İşte burada resmi tarihçiliğin neden olduğu iki farklı yaklaşım karşımıza çıkar. Raşidüddîn’in ifadelerinde Selçuklu Türklerinin doğrudan kötülenmesi anlaşılır bir durumdur. “Çünkü o, Abaka Han döneminde İlhanlı sarayına girip yıllarca hizmet etmiş ve Gâzân Han’ın isteğiyle bir Moğol tarihini yazan İlhanlı tarihçisidir” (Akbaş, 2014: IV). Nişaburî ve Ravendî’nin Selçuklu hükümdarlığı altında olup devlet erkânına yakın olması nedeniyle Selçuklu idaresini doğrudan kötülemesi beklenemezdi. Ama Selçuklu hizmetinde bulunan Beyhakî’nin Raşidüddîn’le benzer ifadeler kullanması, söz konusu tahribatı doğrular niteliktedir; “Tuğrul Bey, 1041-42’de Horasan’ın önemli bir bölümüne hâkim olunca biat etmeyen Türkmenler Mervanî, Ukayli ve Büveyhîler üzerine akın yapmıştır. Gelen şikâyetler üzerine Tuğrul Bey, bu Türkmen boyları Azerbaycan’a göndermiş ve oradan Bizans’a yapılacak akınlara katılmalarını istemiş, Türkmenler de buna uymak zorunda kalmıştır” (Fidan, 2015: 10-11). Bu ifadelerden, başına buyruk Türkmenler aracılığıyla erken dönemlerden itibaren bu coğrafyada bir “yağmacı Türk” imajının oluştuğunu söylemek mümkündür. Fakat bu imajın yayılmasını sağlayan asıl önemli neden, Anadolu ve çevresinin yanı sıra dünyanın önemli bir bölümünü etkileyen ölçekte olan Cengiz Han ve Moğol akınlardır. Bu gruplardan ve yaşanan gelişmelerden dolayı Osmanlı henüz kurulmadan önce Türk’ün bu yakıştırmalara mâruz kaldığı, en basitinden Mevlânâ örneğiyle görülmüştü. Üstelik *Âşıkpaşazâde Tarihi*’nde de genel olarak Türk adı verilen bazı grupların bu şekilde tanımlandığı görülmüştü.

Osmanlı döneminde ise Türklük, daha çok Türkmenler aracılığıyla yerilir, kötülenir. Selçuklulardan başlayarak Osmanlı’nın 16.yüzyıl sonlarına kadar “Babaî” adıyla sosyal ve ekonomik nedenlerden ötürü bir isyan zinciri oluşturan bu gruplar, devlet için bazen büyük tehdit haline geliyordu. Bu durum da Osmanlıda, Türklüğe olumsuz nitelermelerin atfedilmesine neden oluyordu. Buna paralel olarak Tufan Gündüz’e göre Türkmenlerin en tahkir edildiği dönem fetret devriyle ilgili geçen olaylardır. Gündüz, bu dönemde gerçekleşen çok sayıda ayaklanmanın konar-göçer Türkmen destekli olmasından dolayı onların birçok kaynakta “eşkiya” başta olmak üzere “kötü huylu, soysuz, fesat, cahil” gibi nitelermelerle tanımlandığını birçok örnekle ortaya koyar (1998: 88-89). Daha sonrasında Türklüğün kötülenmesinde görülen artışta, Anadolu’daki Türkmenlerin Şii-Safevî Devleti’nden yana tavır alması da etkili olmuştur denilebilir. Çünkü 16. yüzyıl ortalarına kadar devleti bazen çok sıkıntılara sokan Şeyh Bedrettin, Şahkulu, Kalender Çelebi gibi büyük isyanlarda ağırlıklı olarak bu Türkmenler yer almıştır. “Özellikle 16. yüzyıl başlarından itibaren devlet yönetiminden memnun olmayan Türkmenlerin bu

dönemlerde artık Şiilikten yana tavır alması ve söz konusu isyanlara katılması, devleti de sert önlemler almaya sevk etmiştir. Genel olarak göçebe, köylü ve dervişlerden oluşan bu grup (Anadolu'nun Alevî-Bektaşîleri), devlet politikası ve fetvalarla kötülenmiş, hatta öldürülmelerinde bir sakınca görülmemiştir" (Eflatun, 2018: 493-95; Özkan, 2018-138-40). Dolayısıyla 16. yüzyıl sonrasında Türklüğün kötülenmesinde görülen artışta devlet politikasının etkili olduğundan söz etmek mümkündür.

Daha önce değindiğimiz ve klasik geleneğe yerleşmiş olan "güzel ve savaşçı Türk" sevgili imajına, saydığımız nedenlerden ötürü bir de "yağmacı Türk" nitelemesi eklenir. Şairler tarafından sık kullanılan bu klişede de tıpkı "güzel ve savaşçı Türk"te olduğu gibi asıl vurgulanmak istenen Türk sevgilinin âşıklarını gözleriyle yağma etmesidir. Yağmacılığı Türk'e addeden ya da onun huyuymuş gibi gösteren bu söylem her ne kadar mecazî olsa bile şairlerin düşünce dünyasında bir gerçekliğe işaret ettiği muhakkaktır; tıpkı "güzel ve savaşçı" yakıştırmasında olduğu gibi. Üstelik yağmacılıkla nitelenen bu "Türk"ün sıklıkla Hıta (Çin'in kuzey bölgesi) Türk'ü ya da Tatar olarak tanımlanması, klişedeki gerçekliğe işaret eder; çünkü Anadolu ve çevresinde söz konusu Moğol ve Tatarlar, savaşçılıklarının yanı sıra yağmacılıklarıyla da bilinirler. Bu nedenle şairler, sevgiliyi veya gözlerini "yağmacı Türk"e benzetirken aslında yağmacılığı da Türklere addetmektedirler. Örneğin; Nesîmî'nin aşağıdaki beytinde, gönül evini yağmalayan sevgilinin hilekâr gözleri anlatılır. Fakat devamında gelen "her nerede olursa olsun yağmacı Türk'ün âdeti yağmaymış" ifadeleriyle o gözlerin etki gücüne vurgu yaparken Türklüğü de yağmayla ilişkilendirir:

Şol âli çoh ala gözün gönlüm evin yağmaladı

Yağmacı Türkün âdeti her kandasa yağma imiş (Nesîmî Divanı, haz. Ayan, g.200-6)

Şair, başka bir beyitte ise Türk sevgilinin güzellik unsurlarını (saç, kaş, göz, yanak) askere, sevgiliyi de askeri yağmacı Türk padişaha benzetir:

Gözleri kaşu ruhu zülfü çeridir hüsnüñe

Leşkeri yağmacı şol Türkî şehenşâhı görün (Nesîmî, g.223-4)

Avnî mahlasıyla şiirler yazan Fâtih Sultan Mehmed de aşağıdaki beyitte; kırmızı şarabı içen Hıta Türk'ünün gönül ülkesine talan ve yağma seferleri yaptığını söyler:

Gör ol Türk-i Hitâyî nûş kılmış câm-ı sahbâyı

Salar dil milketine türktâz-ı katl ü yağmâyı (Avnî Divanı, haz. Doğan, g.71-1)

Gönül ülkesine sefer yapan Hıta Türk'ü doğal olarak sevgilidir. Daha önce belirtildiği gibi hafif çekik ve kısık gözlü Türk sevgili, bir bakışıyla âşığın gönlünü yağma eder. Buradaki kullanımda da asıl amaç sevgilinin güzelliğini yüceltmek, âşığın bu güzellik karşısındaki çaresizliğini vurgulamaktır. Fakat şair bunu yaparken

yağmacılığı da Türk’le ilişkilendirir. Beyte göre yağma işinde mahir olan Türk’ün de Hıta Türk’ü olduğu tekrar belirtilir. Beyitte geçip dikkat çeken diğer bir sözcük de “türktâz”dır. Farsçada “koşu, koşma” anlamına gelen sözcük, Türk kelimesine eklenerek “çapul, yağma” anlamında kullanılmıştır. Bu durum, yukarıda da değindiğimiz gibi aslında Fars etkisinde gelişen edebî geleneğe, tarihî veya politik nedenlerden ötürü Türk’ün yağmayla çok sık kullanıldığına işaret eder. Kanûnî de atası Fâtih gibi klasik geleneğe artık oturmuş söylemlerle kendisini gözleriyle yağma eden sevgiliyi anlatırken yağmacılıkta bu kadar mahir milletin ancak Türk veya Moğollar olduğunu söyler ve Türkleri yağmayla ilişkilendirir:

Yâ Türk ya Mogoldur yağma içinde mâhir

Kâfir mi çeşm ya mest-i gâret-girân-ı iman (Muhibbî Divanı, g.2119-3)

Beyitte geçen “ya Türk ya Moğol” ifadesi, Moğol Türk’ü ifadesinden farklı bir anlam taşır ve şairin burada bir ayrıma gittiği görülür. Onun burada Moğol haricinde kullandığı Türk, yine “Türk” üst kimliğiyle tanınan Tatar mı veya Türkmen bilinmiyor. Çünkü aşağıdaki beyitte de sevgilinin gözlerinin kendisini Tatarlar gibi yağma ettiğini söyler:

Ebed ma’bûd olmaz mülk-i dil âh

Gözi tatar-veş yağmacumuzdur (Muhibbî Divanı, g.827-2)

Kanûnî’nin çağdaşı olan Hayâlî Bey de canlar alan sevgilinin gözlerini, yağmacı Tatar’a benzetip dolaylı olarak Türklüğü yine yağmayla ilişkilendirir:

Cânlar alur gözlerüñ göz göre bi-pervâ satar

Beñzer ol Tatara kim kâlâ idüp yağma satar (Hayâlî Bey Divanı, haz. Tarlan, g.127-1)

Aynı zamanda bir Türk olan ve Hatâyî mahlasıyla şiirler yazan Şii-Safevî hükümdar Şah İsmâil de binlerce fitne çıkaran sevgilinin gözünü çok kan döken yağmacı Türk’e benzeterek diğer şairler gibi Türklüğü olumsuz anlamlarla nitelendirir:

Ceşm-i mestüñden hezârân fitne salduñ göñlüme

Türk-i yağmacı kimi bi’llâh yukuş kan eyledüñ (Hatâyî Divanı, haz. Macit, g.204-4)

Gücünün önemli bir kısmını Türklerden aldığı bilinen ve Osmanlıya alternatif olarak ortaya çıkıp daha çok Anadolu’daki Türkmenler üzerinde etkili olmaya çalışan Şah İsmâil’in de Türklüğü yağmacılıkla ilişkilendirmesi, söz konusu Türklüğün Anadolu’dakinden ziyade Çin’in kuzey bölgeleriyle anılan Türklükle ilişkilendirildiği

anlaşılır. Rahimî'nin aşağıdaki beytinde ise bu defa sevgilinin cinsiyeti de belirtilerek bir Türkmen oğlana gönül düştüğü; ama gamzesinin Tatar hânı gibi yağmacı olduğu vurgulanır:

Dil yine kul oldu bir beg yüzlü Türkmân oğlına

Gamzesi yağmacıdur benzer Tatar Hân oğlına (Rahimî Divanı, haz. Mermer, g.306-1)

Çok sayıda şiir örneğinden anlaşıldığı gibi şairler, sevgilinin can alıcı güzelliği karşısında çaresiz kalmış; sevgili, bu yönüyle mücadele edilmesi zor kusursuz bir savaşçıya, amansız bir yağmacıya benzetilmiştir. Türkler de birçok farklı boydan oluşsa bile genel olarak buldukları coğrafyada savaşçı kimliğiyle öne çıkmıştır. Buna bağlı olarak daha önce gördüğümüz "güzel ve savaşçı Türk" imajı oluşmuştu. Fakat örneklerden anlaşıldığı kadar Anadolu ile çevresine yapılan Moğol-Tatar akınları ve Türkmen isyanları, bu imaja bir de "yağmacı Türk"ü eklenmiştir. Şairler, her ne kadar bunu sanat amaçlı ve mecazen yapsa da sonuçta bu yağmacılık Türk'ün âdetiymiş gibi gösterilmiş; Fars edebiyatındaki söylem Osmanlıda da yerleşmiştir.

Yol Kesici, Kan Dökücü, Zalim ve Sarhoş Türk

Türk; klasik şiir geleneğinde "savaşçı ve yağmacı Türk" imajıyla ilişkili olarak bazen de yol kesicilik, kan dökücülük ve zalimlik gibi özelliklerle anılır. Önceki örneklerde olduğu gibi buradaki kullanımlarda da mecaz ön planda olduğu gibi arka planda Türklük yine olumsuz nitelendirmelerle ilişkilendirilir. Sevgilinin gözleri bu defa yol kesici bir haramî ya da kan dökücü bir zalim olarak nitelendirilir ve bu yönüyle de Türk'e benzetilir. Örneğin; 15. yüzyıl şairlerinden Karamanlı Aynî'ye ait aşağıdaki beyitte, sevgilinin gözleri kan dökücü Kıpçak Türk'üne benzetilir:

Hazer kıl gözlerinden gördüğünce

Ki oldur kan dökücü Türk-i Kıpçâk (Aynî Divanı, haz. Mermer, g.276-6)

Sevgilinin kaşı yay, kirpiği oka benzediği için 16. yüzyıl şairlerinden Bâkî de sevgilinin kanlı, kan dökücü gözlerini ok ve kemanı elinde iki Türkmen'e benzetir:

Hûnî göz ile ol müje vü ebruvânı gör

Tîr ü kemân elinde iki Türkmânı gör (Bâkî Divanı, haz. Küçük, g.77-1)

Muhibbî de âşıkların canına kast eden Türk sevgilinin gözlerini Tatar hanına benzeterek Tatar'ın kan dökücülüğüne göndermede bulunur:

İrür 'âşıklarun katline fetvâ

O Türkün çeşmi Tâtâr hâna beñzer (Muhibbî Divanı, g.684-3)

16. yüzyıl şairi Münirî, gördüğü eziyet nedeniyle sevgilinin iki gözünü iki zalim Türk’e benzeterek onun güzelliğini yüceltirken Türklüğü de zalimlikle ilişkilendirir:

Mülk-i dilde gözlerüñ zulmin görüp didi gönül

İki Türk-i zâlim olmuş bir harâba müşterek (Münirî Divanı, haz. Ersoy, g.173-4)

Sevgilinin ya Türk olduğu ya da çeşitli yönleriyle Türk’e benzetildiği bu kullanımlara şiirlerinde çok sık yer veren isimlerden olan şair, başka bir beyitte ise sevgili karşısındaki perişan halini anlatırken onu haramî Türk’e benzetir:

Ben neye uğraduğımı bilür ey gonca-dehen

Her gören Türk-i harâmî gibi sen kec-külehi (Münirî, g.312-3)

Kalkandelenli Mu’îdî ise sevgilinin gözleri ile “amansız Türk” arasındaki ilişkiden hareketle Türklüğünü zalimlikle ilişkilendirir:

Gözünü gözleyecek Türk-i bî-emân kim olur

Lebüne baksa bir âdem tabîb-i cân kim olur (Mu’îdî Divanı, haz. Tanrıbuyurdu, g.108-1)

Aynı şair başka bir şiirinde ise bu defa sevgilinin fitne çıkarıcı ve can alan gözünü kan dökücü bir Türk’e benzeterek tekrar sevgiliyi yüceltirken Türklüğünü de olumsuz niteler:

Gerçi tîjî katlûme hûnî gözün tîz eylemez

Var mıdur bir fitne kim ol Türk-i hûn-rîz eylemez (Mu’îdî Divanı, g.165-1)

Bu edebî gelenekte yer alan bazı örneklerde de “sarhoş Türk” ifadeleri karşımıza çıkar. Daha önce sık bahsettiğimiz gibi Türk sevgilinin gözleri hafif kısıp ve çekik olduğu için âşıkların gözünde bu özellik ona bir şuhluk, çekicilik katar ki diğer insanlar için bu ancak biraz sarhoş olmakla mümkündür. Türk’ün doğal hali, zaten yarı baygın bir çekicilikte olan sarhoşa benzetilir. Buradaki sarhoş kullanımından bir diğer kasıt ise sevgilinin pervasız, umarsız ve dengesiz tavırları da olabilir. Çünkü sevgilinin fitnessi, eziyetinin ölçüsü o boyutlara varır ki akli başında, normal bir insanın yapacağı şeyler değildir. Aksi halde “sarhoş Türk” diye bir tanımlama olamaz, sarhoş İngiliz veya sarhoş Arap diye bir tanımlama olamayacağı gibi. Dolayısıyla bu kullanımlarda da öncekilerde olduğu gibi mecaz ön plandadır. Daha önce amansız, kan dökücü Türk ifadelerini kullanan Mu’îdî, aşağıdaki beyitte de sevgilinin fitne çıkarıcı gönül alıcı gözünü sarhoş Türk’e benzetir:

Çeşm-i dilberdür Mu’îdî râz-ı ‘ışkı fâş iden

Fitneye bâ’is cezâ ol Türk-i ser-hoşdan çıkar (Mu’îdî Divanı, g.89-5)

Kadı Burhaneddin de yukarıdakine benzer bir ifade kullanarak fitneyle kıyâmet koparan sevgilinin gözünü sarhoşluktan ne yaptığını bilmeyen Türk'e benzeter:

Gözün fitneyile kopardı kıyâmet

Çü türk esrük oldı ne kılsa revâdur (K.Burhaneddin Divanı, g.437-2)

Görüldüğü gibi verilen örneklerin neredeyse tamamında güzellik unsuru olarak Türk'ün gözleri ön plandadır ve tasvir edilen bu gözler de çekik gözlerdir. Bu durum, aslında şiire söz konusu olan "Türk"ün büyük oranda Asya Türk'ü olduğuna işaret eder ve Anadolu'daki Türklerin büyük bir kısmı bu tanımlamaya uymaz. Hatırlanacağı gibi Yazıcızâde'nin aktardığı bir rivayette; "Oğuz kavmi Türkistan'dayken şekilleri Moğol yüzlüydü; dilleri de onlara yakındı. Bu kavimler İran, Rum (Anadolu) ve Şam topraklarına gelince şekilleri Tacik yüzlü; dilleri de akıcı ve yumuşak oldu" (Bakır, 2008: 2-4) ifadeleri henüz o dönemlerde bile bu değişimi belli oranda ortaya koyar. Dolayısıyla güzelliği ile şiire konu olan Türk sevgiliyle birlikte olumsuz nitelendirilen kan dökücü, zalim, yağmacı Türk'ten kasıt da büyük oranda Tatar, Moğol ve Anadolu'daki bazı Türkmenlerdir.

Bu noktadan sonra göstereceğimiz kullanımlarda sevgili yerine toplumsal veya bireysel olarak Türk ele alınır. Bu örneklerden biri olan Hevâyî'nin aşağıdaki beytinde, Türklerin meşrebi gereği hem borçlularını dövdüğünü hem de onların ağlamasına fırsat vermediğini belirterek onların insafsızlığına, zalimliğine dikkat çekilir:

Hem döger borçlularını hem komaz aglamaga

Muktezâ-yı meşreb-i Türk-i hod-ârâ böyledir (Levend, 2017: 605)

Buradaki kullanımların gerçek anlamda olduğunu belirtmekle beraber bunların sayıca çok daha az olduğunu ve bunlardan hakaret niteliğinde olanların bireysel düşüncelerden kaynaklandığını ve "güzel, savaşçı, zalim, yağmacı Türk" gibi kullanımlarda olduğu gibi ortak bir düşünceyi yansıtmadığını da belirtmek gerekir.

Köylü, Cahil, Kaba, Anlayışsız Türk

Klasik Türk Şiiri'nde "Türk sevgili"den başka toplumsal bağlamda ele alınan Türk için genel olarak köylü, cahil, kaba, anlayışsız gibi ifadeler kullanılır. "Ahmet Vefik Paşa, *Lehçe-i Osmânî*"de hicrî 400 tarihlerinde müslüman olan Türk seçkinlerine Selçuk, geneline Türkmen, şehirli olmayanlara da Türk ve Oğuz isminin kaldığını; daha sonra "Türk" tabirinin kaba ve köylü, "Oğuz" tabirinin de sade ve safdil anlamında kullanıldığını kaydeder. "Türk" kelimesi, bu suretle daima kaba ve köylü yerine kullanılırken şehirli de Rumî ya da şehrî tabirini almıştır" (Levend, 2017: 603). Bunlara ek olarak ayrıca "görgüsüz, terbiyesiz, kır insanı, göçebe" gibi anlamlar da Türklüğe yüklenmiştir (Zavotçu, 2018: 415). O dönemlerde Osmanlının kırsal kesimlerinde yaşayıp tarım ve hayvancılıkla uğraşan halkın çoğunun Türkmen olduğu; yine Anadolu'da çok sayıdaki gezgin, yurtsuz, başıboş dervişin de genel olarak Türkmen olduğu düşünülürse Türk adının neden köylü, cahil, kaba, anlayışsız nitelemeleriyle birlikte kullanıldığı anlaşılacaktır.

Türk kelimesinin köylü anlamında kullanıldığını gösteren en önemli kanıtlardan biri Fâtih'in kanunnamelerinde yer alır. Kanunnamede şarapla ilgili olan bir bölümde geçen "Eğer biregü hamr içse Türk veya şehirli olsa kadı tazir ura ..." (Üçok, 1947: 53) ifadelerinden Türk sözcüğünün doğrudan kırsalda yaşayanları karşıladığı açıkça anlaşılır. Köylü anlamına bağlı olarak bu sözcüğe kaba, cahil, anlayışsız gibi olumsuz nitelermeler de eklenmiş ve şiirde geçen Türklük bazen de bunlarla anılmıştır. Yazarı belli olmayan aşağıdaki beyitte hem Türk'ün köylü olduğu vurgulanır hem de cahilliği alaya alınır:

Böğürtlen açılsa bâğ oldum sanır

Türk şehre gelse beğ oldum sanır (Onay, 2014: 414)

Sürûrî'nin aşağıdaki beytinde ise şehirli olsa bile Türk'ün aslında çifti bırakıp Sapanca'dan İstanbul'a geldiği (yani köylü olduğu), dolayısıyla ondan uzak durulması gerektiği ifade edilerek yine Türk'ün köylülüğü ve bir bakımdan cahilliği vurgulanır:

Terket o Türk'ü k'etse teşehhür ne denli kim

Çifti komuş Sitanbul'a gelmiş Sapanca'dan (Onay, 2014: 414)

16. yüzyıl şairlerinden Behiştî ise Türk'e hakaret ederek onun nasıl davranması gerektiğini bilmediğini vurgular ve Türk'ün kabalığını öne çıkarır:

Dahi 'ömründe nedür bilmez iken hüsn-i edâ

Her denî Türk'i görürsin zurefâ şeklinde (Behiştî Divanı, haz. Aydemir, g.486-3)

Klasik Türk Şiiri'nde sivri dilli şairlerin başında gelen ve hatta bundan dolayı idam edilen Nefî, belki de bu gelenek içinde Türk'e en ağır ifadeleri kullanan isimdir. Eleştiride adeta ölçü, sınır tanımayan ve hayatına mal olacağını bildiği halde eleştirmekten kendini alamayan şairin sivri dilinden Türk'e yönelik çok sayıda hakaret içerikli söylem çıkmıştır. Fakat şunu belirtmek gerekir ki Nefî'nin sadece Türk değil Kürt, Gürcü gibi Osmanlı sınırlarında bulunan diğer milletlere de ağır hakaretlerde bulunduğu görülür. Bu nedenle şairin Türklüğe karşı özel bir husumetinin bulunduğunu söylemek yerine onun etrafındaki herkesi, her şeyi sert eleştiren biri olması ve etrafında da Türklerin daha fazla olması dolayısıyla Türkleri daha çok ele alıp eleştirdiği söylenebilir. Şair, *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserinde; Türk, sözünü her ne kadar etkileyici duruma getirse de Allah ona bilgidен nasiplenmeyi yasak etmiştir, diyerek Türk'ün aslında cahil olduğuna dikkat çeker:

Türk'e Hak çeşme-i irfânı harâm itmiştir

Eylese her ne kadar sözlerini sihr-i halâl (Çalışkan, 2015: 146)

*Divan'*ında da Türk'e anlayışsız ve bozguncu yakıştırmalarını yapan şair, daha sonra yukarıdakine benzer bir ifadeyle Türk'ün uydurma anlamlarla kendini şair sandığını söyler:

Nice söz söylenir ol yerde kim şâ'ir satar kendin

Galat-perdâz-ı ma'nâ bir müzevvir Türk-i lâyefhem (Nef'î Divanı, haz. Akkuş, k.38-46)

Nef'î ile çağdaş olan Azmîzâde Hâletî ise aşağıdaki beyitte; Türk'ün anlayış sahibi olmadığını ve aklının kıt olduğunu söyleyerek onları küçümser:

Behey i'zânı yok idrâki kıt Türk

Cevâb-ı ye'se lâzım mı vaşak kürk (A. Hâletî Divanı, haz. Kaya, mat.288)

Hamdullah Hamdi de aşağıdaki beyitte Türk'ün bülbülü serçeden, kristali camdan ayıramadığını söyleyerek aslında onların ne kadar anlayışı kıt ve cahil olduğunu vurgular:

Bilmeyen andelîbi serçe sanır

Türk billûru görse sırça sanır (Levend, 2017: 604)

Bursalı Hâşimî ise aşağıdaki beyitte, Türkler kadar anlayışsız kimse görmediğini belirterek söz konusu olumsuz nitelemeye göndermede bulunur.

Dâ'ima engel düşerler çift olurken yâra ben

Görmedüm Etrâk-i bî-idrâke benzer çiftbozan (Levend, 2017: 605)

Türk'e Doğrudan Hakarete Bulunan Şiir Örnekleri

Klasik şiir geleneğinde bazı isimlerin Türk'e veya Türklüğe doğrudan ağır hakaretlerde bulunulduğu görülür. Burada ele alınan Türk, sevgili olmayıp daha çok toplumsal veya bireysel bağlamdadır. Fakat daha önce de belirttiğimiz gibi bu söylemler, kabul edilmiş ortak bir gerçeklikten ziyade şairlerin kişisel düşüncelerini yansıtır. Bu tür söylemlerin tarihsel veya toplumsal bir karşılığının olduğunu söylemek güçtür. Dolayısıyla sadece birkaç beyit örneği ile bu kullanımların nasıl olduğu gösterilmekle yetinilecektir. En ağır hakaretlerde bulunan isimlerin başında gelen Nef'î'nin *Sihâm-ı Kazâ* adlı eserinde geçen aşağıdaki beytinde yerdiği kişi için "Türk'ten daha aşağı namussuz eşek" ifadesi kullanılır ve onların gulyabani, şeytan mezhebine layık olduğunu söyler:

Ne Türk idrâki yok izânı yok bir kaltabân hardır

Meger gûl-ı beyâbânî ola anunla hem millet (Çalışkan, 2015: 146)

Sanat hayatının neredeyse tamamı sert eleştiri ve hakaretle anılagelen Nef’înin bu ağır hakaret içerikli sözlerinin kendi kişisel görüşlerini yansıttığı çok açıktır. Aynı şair, aşağıdaki beyitlerde de daha çok mizah amacıyla Türklerin tamamı için eşek ifadesi kullanır:

O fâziletle bak eşşek Türk’e

Asrının hâce-i etfâli görünür

Ben de dedim ana lâtife edüp

Ki oda Türk’ün ekmele görünür (Çalışkan, 2015: 145)

Şair, başka bir beyitte ise sürekli hicvettiği için kendisinin ayıplanmaması gerektiğini, çünkü “alçak” olarak nitelendirdiği bir Türk’ün kendisini buna mecbur bıraktığını söyler:

Bana ta’n etmesün yârân edersem hicve ger rağbet

Zarûrî iktizâ etdürdi bir Türk-i denî-hilkat (Çalışkan, 2015: 146)

Taşlıcalı Yahyâ Bey de Nef’î gibi Türk’e ağır hakaretlerde bulunan isimlerden biridir. Yahyâ, *Gencine-i Râz* adlı mesnevisinde Türk’e yönelik bazı olumsuz nitelermelerde bulunur. Örneğin; Bayezid’in huzuruna çıkan bir Türk’le ilgili hikâye anlatırken “soysuz, alçak Türk” ifadesini kullanır:

Bâyezîde turup ol Türk-i denî

Didi ey şeyh-i cihân dinle beni (haz. Çınar, 2014: 93)

Aynı mesnevinin başka bir bölümünde ise yine mizah amaçlı bir hikâye anlatırken aşağıdaki beyitlerde hem tekrar “soysuz Türk” ifadesini kullanır hem de daha önce değindiğimiz gibi Türk’ün köylü ve kaba olduğuna vurgu yapar:

Bir yogurdu kara Türk-i ebter

Şehri seyr itmege meyl itdi meger (b.2611)

Ol zarîfe didi bu Türk-i denî

Bir yaramaz kohu mest itdi beni (b.2629)

Şiir örneklerinden anlaşıldığı gibi bu tarz söylemler daha çok şairlerin kişisel düşüncelerini yansıtmakta olup herhangi bir toplumsal veya tarihsel gerçekliğe dayanmamaktadır.

SONUÇ

Anadolu ve çevresinde yaklaşık sekiz asır boyunca arka planda kalan Türklük, 19. yüzyıldan itibaren günümüzdeki modern karşılığını bulmaya başlamıştır. Türklere ait ilk yazılı metinlerde görülen millet ve milliyet bilinci, Türklerin Anadolu ve İran çevresini yurt edinmesinden sonra İslam dini ve bağlı bulunulan hanedanlık kimliğinin yanında arka planda kalmıştır. Klasik şiir geleneğinde de bir milleti tanımlamaktan daha çok bir “tip”i tanımlayan Türk sözcüğüne hem olumlu hem olumsuz anlamlar yüklenmiştir. İlk olarak Abbasîler döneminde, 9. yüzyıl ortalarından itibaren güzele, sevgiliye ad olarak edebiyatta kullanılmaya başlanan “Türk” adı, Türklerin savaşçı olması ve sevgilinin de bir savaşçı gibi âşığı çaresiz bırakmasından dolayı zamanla “savaşçı Türk güzel”e döner. Fakat bölgedeki Türk egemenliğinden sonra Türk sözcüğüne birçok olumsuz yakıştırma da eklenerek hem sanat amaçlı mecazlar şeklinde hem de gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Türk sözcüğü ile anılan olumsuz nitelermelerin büyük oranda isyankâr Türkmen gruplar ile Moğol-Tatar kavimlerinden kaynaklandığı ve bunun edebî örneklerle de yansıdığı görülmüştür. Osmanlıyı dağılma noktasına getiren Timur’un Anadolu’da yaptığı tahribata ek olarak Türkmen ayaklanmaları, Türkmenlerin kritik dönemlerde Osmanlı aleyhinde yer almaları, bu grupların Şiilikle anılması gibi nedenlerden dolayı “Türk” adına her türlü olumsuz yakıştırmada bir sakınca görülmemiştir. Üstelik Türk töresinin “güçlü olan başa geçer, yönetir” ilkesi göz önüne alınırsa Osmanlıda hanedanlık kimliğinden başka Türk’ün yüceltilmesi beklenemezdi; çünkü onlar da iki asırdan fazla Türklerle mücadele etmiş ve diğer Türklerden güçlü oldukları için ayakta kalabilmişlerdi. Sonuçta Tufan Gündüz’ün de belirttiği gibi “Osmanlıya ayaklanan her grup düşmandı” ve Osmanlıdaki Türklük de bu çerçevede değerlendirilmişti.

KAYNAKÇA

- Ak, Coşkun (1977). *Muhibbî Divanı*. Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Akbaş, Gamze (2017). *Reşîdüddîn Fazlullah-ı Hemedânî'nin Câmî'u't-tevârih Adlı Eserinin Selçuklu Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Akdoğan, Yaşar (1978). *Ahmedî Divanı*.
- Akün, Ömer Faruk (1994). "Divan Edebiyatı". *DİA* C.IX. 389-427.
- Akkuş, Metin (2018). *Nefî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 2023).
- Aksoyak, İ. Hakkı (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/58695,gelibolulu-mustafa-ali-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).
- Atalay, Besim (1985). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Bas.
- Ayan, Hüseyin (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebi Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni I*. Ankara: TTK Basım Evi.
- Aydemir, Yaşar (2000). *Behîştî Dîvânı*. Ankara: Millî Eğitim Bas.
- Babacan, İsmail (2007). "XIX. Asır Osmanlı Edebiyatı'nda Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişimi ve Şebinkarahisar'lı Abdî Bey'in Türklükle İlgili Bir Manzûmesi". *Karadeniz Araştırmaları*. 12 (Kış): 1-14.
- Bakır, Abdullah (2008). *Yazıcızâde 'Alî'nin Selçuk-nâme İsimli Eserinin Edisyon Kritiği (Giriş-Metin-Dizin)*. Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Can, Şefik (1997). *Konularına Göre Açıklamalı Mesnevî Tercümesi C.II ve IV*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Çalışkan, Nurettin (2015). *Tarihi Metinlerin Sahihlik ve Güvenirlik Bakımından Tenkidi: Nefî'nin Sihâm-ı Kaza Örneği*. Doktora Tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, Mehmed, M. Ali Tanyeri (1981). *Hayretî-Dîvân (Tenkidli Basım)*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Çınar, Bekir (2014). *Taşlıcalı Yahya Bey Gencîne-i Râz*. İstanbul: Kesit Yay.
- Derviş Ahmed Âşîkî (2021). *Âşıkpaşazâde Tarihi*. çev. Beşir Güneş. İstanbul: Çağdaş Kitap.
- Doğan, Muhammet Nur (2014). *Fâtih Dîvânı ve Şerhi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Durmuş, İlhami (2017). "Türk Adının Ortaya Çıkışı, Anlamı ve Yayılışı". *Akademik Bakış Dergisi*. 10 (20): 37-47.
- Eflatun, Muvaffak (2018). "Klasik Türk Şiirinde Kızılbaş ve Bektaşî Algısı". *IV. Uluslararası Alevilik ve Bektaşîlik Sempozyumu*. Ankara. 481-510.

Ergin, Muharrem (1981). *Kadı Burhaneddin Divanı*. İstanbul.

Ergin, Muharrem (2008). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yay.

Ersoy, Ersen (2017). *Münirî Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56095,muniri-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 2020).

Fidan, Ayşe Gül (2015). *Hâce İmâm Zâhiru'd-dîn Nişâbü'rî'nin Selçuknâmesi (İnceleme-Çeviri)*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.

Gölpınarlı, Abdülbâki (1999). *Mevlânâ Celâleddin Mektuplar*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi.

Gündüz, Tufan (1998). "Osmanlı Tarih Yazıcılığında Türk ve Türkmen İmajı". *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 7: 85-92.

İnalçık, Halil (2022). *Türklük, Müslümanlık ve Osmanlı Mirası*. İstanbul: Kronik Yay.

İnalçık, Halil (ty). *Söğütten İstanbul'a*. <http://library.lol/main/495B24D18C0E665CA07E0CCC24203302> (Erişim Tarihi 2023).

Kanar, Mehmet (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say Yay.

Kaya, Bayram Ali (2017). *Azmizâde Hâletî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56159,azmizade-haleti-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 2021).

Kaya, İbrahim (2020). *Şerh-i Dîvân-ı Hâfız/Sûdî'nin Hâfız Dîvânı Şerhi*. C.I. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.

Küçük, Sabahattin (ty). *Bâkî Divanı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10596,bakidivanisabahattinkucukpdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

Levend, Ağâh Sırrı (2017). *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: Dergâh Yay.

Macit, Muhsin (2017). *Hatâyî Dîvânı*. http://ekitap.yek.gov.tr/urun/hatayi-divani_624.aspx (Erişim Tarihi: 2021).

Mermer, Ahmet (2020). *Karamanlı Aynî Dîvânı*. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/78478,karamanli-ayni-divanipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi: 2023).

Mermer, Ahmet (ty). *Rahimî Divanı*.

Onay, Ahmet Talât (2014). *Açıklamalı Divan Şiiri Sözlüğü*. hzl. Cemal Kurnaz. Ankara: Kurgan Edebiyat Yay.

Ortaylı, İlber (ty). *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*. <http://library.lol/main/D3867AAEF7CAFA376A4BBA6B1112C06F> (Erişim Tarihi: 2023).

Özkan, Mehmet Ali (2018). *Fetvalar ve Belgeler Işığında Osmanlıda Kızılbaşlık Meselesi (16.-17. Yüzyıllar)*. Yüksek Lisans Tezi. Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi.

Özyıldırım, Ali Emre (1999). *Hamdullah Hamdî Divanı*.
<https://i.tmgrup.com.tr/fikriyat/ebooks/1569855619441.pdf> (Erişim Tarihi: 2022).

Roux, Jean Paul (2008). *Türklerin Tarihi*. İstanbul: Kabalcı Yay.

Roux, Jean Paul (2017). *Eski Türk Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yay.

Sarınay, Yusuf (2016). "İmparatorluktan Cumhuriyete Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi".
<https://www.kirmizilar.com/tr/index.php/konuk-yazarlar2/1739-impatorluktan-cumhuriyete-turk-milliyetciliginin-dogusu-ve-gelisimi> (Erişim Tarihi: 11.09.2023).

Tanrıbuyurdu, Gülçin (2012). *Mu'îdî Divanı (Metin-Çeviri)*. Doktora Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.

Tarlan, Ali Nihat (1945). *Hayâlî Bey Divanı*.
https://upload.wikimedia.org/wikisource/tr/3/35/Hay%C3%A2l%C3%AE_Bey_Divan%C4%B1.pdf (Erişim Tarihi: 2021).

Tarlan, Ali Nihat (1992). *Ahmed Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yay.

Üçok, Coşkun (1947). "Osmanlı Kanunnamelerinde İslâm Ceza Hukukuna Aykırı Hükümler". Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi. 4: 48-73.

Zavotçu, Gencay (2018). *Aşk İlinden Gönül Dilinden*. Kocaeli: Umuttepe Yay.